

KSZTAŁCENIE I DOSKONALENIE NAUCZYCIELI W SYSTEMIE STUDIÓW DLA PRACUJĄCYCH W PRL W LATACH 70. XX WIEKU

*mgr Vladimir Petrov**

System kształcenia i doskonalenia kwalifikacji nauczycieli jest zwrotnie sprzężony z systemem edukacyjnym każdego kraju. Kształcenie nauczycieli nie stanowi samo w sobie odrębnej całości, lecz zależy od szeregu czynników tworzących pewien układ, w którym od dziesięcioleci występują takie elementy jak: rekrutacja, selekcja, wstępne kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie oraz kształcenie do objęcia kierowniczych stanowisk. Od połowy XX wieku w Polsce formułowany był postulat, aby wszystkich nauczycieli, bez względu na to w jakiej placówce oświatowej podejmują pracę, kształcić na poziomie szkoły wyższej. Okres budowy państwa socjalistycznego charakteryzowała centralizacja, ujednolicenie i upolitycznienie oświaty, które szczególnie wpływały na oświatę dorosłych. Edukacja dorosłych przestała być autonomiczną, a stała się częścią systemu centralnego. Zrezygnowano z nazwy „oświata dorosłych” na rzecz terminu „kształcenie robotników” czy „edukacja pracujących”¹. Człowiek, którego głównym zadaniem jest realizowanie idei socjalizmu, miał mieć odpowiednio ukształtowaną osobowość budowniczego socjalizmu. Pedagogika zatem, jako nauka o wychowaniu, miała określić główne cechy osobowości człowieka, który „polski ideał społeczny będzie wcielał w życie”², oraz środki do realizacji tego celu.

Podjęte przez władze oświatowe działania na rzecz kształcenia i doskonalenia nauczycieli w systemie studiów dla pracujących zainspirowały wiele prac poświęconych procesowi dydaktycznemu. Można wśród nich wymienić opracowania L. Bandury, S. Krawcewicza, Cz. Maziarza, M. Roguskiego, J. Starościaka, K. Wojciechowskiego, S. Kaczora, A. Leśniaka, S. Czerpaka, E. Kahl, R. Grzybowski, B. Bykowskiej, w których dokonano kompleksowej oceny dotychczasowych badań i doświadczeń, czy szczegółowych zagadnień³.

* *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Pedagogiki i Psychologii.*

¹ *Kształcenie ustawiczne i jego rola w rozwoju zawodowym człowieka*, Wojewódzki Urząd Pracy, Kielce 2011, s. 20.

² B. Matwijów, *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1994, s. 57.

³ L. Bandura, *Wybrane problemy studiów dla pracujących*, PWN, Warszawa 1974; S. Krawcewicz, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976; Cz. Maziarz, *Dydaktyka studiów dla pracujących: wybrane zagadnienia*, PWN, Warszawa 1976; M. Roguski, *Společno-wychowawcze funkcje studiów dla pracujących w PRL*, PWN, Warszawa 1980; J. Starościak, *Problemy kształcenia zaocznego: na przykładzie studiów pedagogicznych*, PZWS, Warszawa 1972; K. Wojciechowski, *Studia zaoczne zakres i efekty, (Kształcenie nauczycieli)*, Głos Nauczycielski, nr 18/1976; S. Kaczor, *Samokształcenie nauczycieli studiujących*, WSiP, Warszawa 1978; A. Leśnik, *Uwarunkowania nauczycielskich studiów zaocznych*, WSP, Opole 1981; S. Czerpak, *Powodzenia i niepowodzenia dydaktyczne w studiach nauczycieli pracujących*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kielce 1987; W. Okoń, *Rzecz o edukacji nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1991; E. Kahl, *Związkowe doskonalenie nauczycieli w Polsce (1944-1989): uwarunkowania, przejawy, konsekwencje*, Impuls, Kraków 2008; *Edukacja w warunkach zniewolenia i autonomii (1945-2009)*, (red.) E. Gorloff, R. Grzybowski, A. Kołakowski, Impuls, Kraków 2010; *Zaangażowanie? Opór? Gra?: Szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, (red.) R. Grzybowski, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013; B. Bykowska, *Kształcenie nauczycieli*

Poprawność metodologiczna wymaga operowania językiem naukowym, czyli używania pojęć i terminów specyficznych dla prowadzenia badań. W pracy zawarto szereg pojęć, z których określenia wymagają przede wszystkim następujące: studia dla pracujących, kształcenie dorosłych, doskonalenie zawodowe, studia zaoczne, samokształcenie.

Studia dla pracujących – obejmowały najczęściej dorosłych, którzy łączyli pracę zawodową ze studiowaniem⁴; Rozróżniano trzy podstawowe formy studiów dla pracujących: zaoczne, wieczorowe i eksternistyczne⁵.

Kształcenie dorosłych - działalność wychowawczo-dydaktyczna zmierzająca do osiągnięcia celów wymienionych poprzednio u dorosłych, najczęściej ludzi pracujących⁶; Według T. Husen'a - kształceniem dorosłych polegało na kształceniu osób, które ukończyły lub przerwały przed laty naukę szkolną, zaczęły pracować, a następnie podjęły dalszą naukę, kontynuując równocześnie pracę zawodową lub przerywając ją na pewien czas⁷.

Doskonalenie zawodowe - najczęściej utożsamiano z celowym, zaplanowanym i ciągłym procesem ustawicznego kształcenia, polegającym na podwyższaniu i modyfikacji zawodowych kompetencji i kwalifikacji, wszechstronnym rozwoju osobowości, organizowanym i realizowanym przez wyspecjalizowane w tym kierunku instytucje, a także w toku samokształcenia i samodoskonalenia; procesem trwającym od podjęcia decyzji o wyborze zawodu przez cały okres aktywności zawodowej⁸.

Studia zaoczne - proces planowego przyswajania systematycznej wiedzy i ukształtowania umiejętności z dala od uczelni za pośrednictwem określonych środków przekazu, kontrolowany przez pracowników uczelni⁹; Studia zaoczne rozumiano jako systemem kształcenia umożliwiającym ludziom dorosłym, pracującym zawodowo, uzyskanie wyższego wykształcenia bez odrywania ich na dłuższy okres od pracy, przygotowującym wysoko kwalifikowane kadry oraz stwarzającym możliwość bezpośredniego oddziaływania szkoły wyższej na funkcjonowanie zakładów pracy (szkół)¹⁰.

Samokształcenie – proces uczenia się, podejmowany i prowadzony przez jednostkę świadomie, samodzielnie, planowo i systematycznie, zmierzający do wzbogacenia posiadanej przez nią wiedzy i umiejętności o charakterze ogólnym i specjalistycznym. Cele, treść, warunki i środki samokształcenia jednostka ustala sama¹¹.

Do cech wyróżniających studia dla pracujących należą m.in.: odrębne zasady organizacji toku studiów, sylwetka studenta ze względu na cechy psychiczne i demograficzno-społeczne, układy powiązań całej struktury kształcenia z życiem społeczno-gospodarczym oraz struktura procesu dydaktycznego. Swoistość tych studiów polegać miała także na większym doświadczeniu społecznym i zawodowym studentów, bardziej odpowiedzialnym stosunku do nauki, mniejszej częstotliwości kontaktów z nauczycielami akademickimi, przywiązywaniu większej wagi do publikacji dydaktycznych oraz

w okresie PRL, Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej 2013, t. 13.

⁴ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, s. 279.

⁵ Cz. Maziarz, *Dydaktyka studiów dla pracujących: wybrane zagadnienia*, PWN, Warszawa 1976, s. 8.

⁶ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny...*, op. cit., s. 140-141.

⁷ T. Husen, *Oświata i wychowanie w roku 2000*, PWN, Warszawa 1974, s. 111.

⁸ G. Kosiba, *Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka*. <http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/17/30> (data dostępu: 20.03.2016).

⁹ L. Bandura, *Wybrane problemy studiów dla pracujących*, PWN, Warszawa 1974, s. 8.

¹⁰ Z. Jopowicz, *Warunki powodzenia w studiach zaocznych*, PWN, Warszawa 1972, s. 14.

¹¹ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa, 2009. s. 159.

konieczności liczenia na własne siły w procesie uczenia się¹².

Przedmiotem niniejszego artykułu jest kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli w PRL-u. Problematyka ta zajmowała centralne miejsce w ówczesnym systemie szkolnym. Warto podkreślić, że kształcenie i doskonalenie nauczycieli miał ścisły związek ze strategią rozwoju gospodarczego i społecznego PRL-u. W niniejszej pracy główną uwagę skupiono na analizie kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, aby w konsekwencji zaproponować zarys podstawowych założeń i elementów kształcenia ustawicznego kadr oświatowych w latach 70. XX wieku.

Na przełomie lat 60. i 70. dokonana się zasadnicza zmiana w nauce i kształceniu na poziomie wyższym. Wprowadzenie studiów dla pracujących do systemu szkolnictwa wyższego służyło zaspokojeniu ogromnego deficytu kadr z wyższym wykształceniem, występującego we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, kulturalnego i społecznego. Nauczyciele określonego okresu w PRL, żyli i pracowali w warunkach podnoszenia się kraju z ruiny powojennej, co działo się w politycznym kontekście społecznego układu monostrukturalnego. Jego hierarchiczną konstrukcję tworzyła jedna siła polityczna narzucająca całości społecznej, a więc i obszarowi działań nauczycielskich, własną ideologię i stosująca naciski na podtrzymywanie jej mocy regulacyjnej.

Wymagania stawiane nauczycielom były bardzo rozbudowane. Poza kompetencjami, które czyniły ich specjalistami w swojej dziedzinie, podkreślano konieczność posiadania wykształcenia pedagogicznego, przygotowania psychologicznego i socjologicznego, co było niezbędne, aby nauczyciel mógł spełnić rolę partnera rodziców w kształceniu ich dzieci. Oczekiwano także wysokiej kultury ogólnej, wykształcenia filozoficznego, wiedzy z zakresu nauk ekonomicznych i politycznych. Nauczyciel socjalistyczny miał również znać dorobek kultury ogólnoludzkiej, być aktywnym uczestnikiem procesów kulturalnych, a dzięki znajomości języków obcych mieć możliwość bezpośredniego kontaktu z kulturą i życiem innych narodów. Dodać tu należy także konieczność stałego aktualizowania swojej wiedzy oraz twórczą postawę, odrzucenie rutyny i schematów, a także umiejętność rozwiązywania ciągle nowych problemów dydaktycznych i wychowawczych¹³.

W roku szkolnym 1973/1974 na 336 220 osób pracujących w zawodzie nauczycielskim wykształcenie wyższe posiadało 17,2%, na poziomie studium nauczycielskiego - 55,8%, średnie pedagogiczne - 25,6%; odsetek osób bez średniego wykształcenia pedagogicznego wynosił 1,4%¹⁴.

W roku 1973 ukazał się *Raport o stanie oświaty w PRL* opracowany przez Komitet Ekspertów pod przewodnictwem Jana Szczepańskiego. Dotyczył on proponowanych kierunków rozwoju szkolnictwa polskiego. Jedynymi postulatami dotyczącymi wychowania obywatelskiego dorosłych były: postulat powiązania programów wychowania obywatelskiego i wykształcenia politycznego z realiami polityki i gospodarki oraz zorganizowanie kształcenia ustawicznego obejmującego całą ludność zatrudnioną we wszystkich działach gospodarki i kultury. Całość raportu nasycona była socjalistyczną ideologią i postulatami VI Zjazdu

¹² C. Maziarz, M. Roguski, *Rozwój i przemiany studiów dla pracujących w PRL: zagadnienia wybrane*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1981, s. 30.

¹³ J. Wojniak, „*W służbie socjalizmu, patriotyzmu i internacjonalizmu*”. *Rola nauczyciela w świetle założeń polityki oświatowej PRL lat 70. i 80.*, [w:] *Zaangażowanie? Opór? Gra?: szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, red. R. Grzybowski, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 62.

Partii, które miały przyspieszyć rozwój kraju, z charakterystycznym dla tamtych czasów ignorowaniem międzynarodowych (nieradzieckich) postulatów, czy choćby raportów UNESCO.

„Rozwój cywilizacji - stwierdza *Raport o stanie oświaty w PRL* - idzie w parze z rozwojem oświaty i wychowania (...). Kształcenie kadr staje się w nowoczesnej cywilizacji jednym z zasadniczych czynników rozwoju gospodarki narodowej, a uwarunkowany przez kształcenie bogaty rozwój osobowości jest zarówno jednym ze źródeł ludzkiego szczęścia, jak i ważnym elementem społecznego rozwoju”¹⁵. W *Raporcie o stanie oświaty w PRL* jednoznacznie stwierdzono, że kadra nauczycielska musi być przygotowana na poziomie akademickim, czyli wszystkie specjalności nauczycielskie należy ulokować na studiach magisterskich jednolitych i jednokierunkowych. Takie postawienie wymagań pod adresem kandydatów na nauczycieli było zadaniem trudnym do realizacji pod względem organizacyjnym jak i merytorycznym. Do niedawna obowiązywał pogląd, że przyszłość swoją szkoła winna wiązać z nauczycielem o jedno- lub dwuprzedmiotowym profilu specjalistycznego wykształcenia, podbudowanym określonym kursem wiedzy filozoficznej i społecznej. W okresie reformy całego systemu kształcenia nauczycieli w Polsce, za ważne zadanie uważano: rozwijanie umiejętności samodzielnej pracy umysłowej (techniki notowania wykładu, sporządzania notatek z przeczytanej lektury itp.); wdrażanie do samodzielnych działań o charakterze badawczym (w tym rozwiązywania problemów); rozwijanie naukowego myślenia studiujących i umiejętności prezentowania wyników na piśmie. W odniesieniu do metod kształcenia postulowano zastępowanie wykładu konwencjonalnego wykładem problemowym lub konwersatoryjnym. Wśród placówek (zakładów) kształcenia nauczycieli funkcjonowały: licea pedagogiczne, studia nauczycielskie (SN), wyższe szkoły nauczycielskie (WSN), wyższe szkoły pedagogiczne (WSP) oraz uniwersytety.

Realizacja założonego modelu oświaty i znaczenie, jakie władze przepisywały szkole w budowanie „rozwinętego społeczeństwa socjalistycznego”, wymagały – jej zdaniem – mobilizacji kadry nauczycielskiej, wzmocnienia jej zaangażowania społeczno-ideowego oraz uzupełnienia wiedzy i kwalifikacji zawodowych. Kwestie dotyczące nauczycielstwa podjęto na VI Zjeździe PZPR. Przedstawiciel tego środowiska zawodowego miał być „gruntownie wykształcony, stale uzupełniający swoje kwalifikacje, podążający za postępem cywilizacyjnym, postrzegany w społeczeństwie jako nośnik nauki”. Jego autorytet nauczyciela, budowany poziomem wykształcenia, wzmacniać miała postawa społeczna, przejawiana w rzetelnym i wydajnym (...) zaangażowaniu się w pracy na rzecz szkoły i środowiska, w szerzeniu kreowanego przez partię „człowieka socjalizmu”¹⁶. W związku z przyjętym w Karcie praw i obowiązków nauczyciela (1972) postanowieniem o kształceniu ogółu nauczycieli na poziomie wyższym (magisterskim), w latach 1973-74 powołano do funkcjonowania wiele nowych wyższych szkół pedagogicznych, głównie na bazie działających do tej pory wyższych szkół nauczycielskich. Część wcześniej utworzonych szkół pedagogicznych została włączona do istniejących uniwersytetów (Warszawa, Łódź) natomiast

¹⁴ S. Krawcewicz, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976, s. 124.

¹⁵ *Raport o stanie oświaty w PRL*, PWN, Warszawa 1973, s. 17.

¹⁶ E. Kahl, *Związkowe doskonalenie nauczycieli w Polsce (1944-1989): uwarunkowania, przejawy, konsekwencje*, Impuls, Kraków 2008, s. 131-132.

pozostałe dały początek nowym uniwersytetom (Gdańsk, Katowice, Szczecin). Teresa Hejnicka-Bezwińska zwraca uwagę, że zasadnicze znaczenie dla powstania WSP w latach 70. miała ustawa z dnia 27 kwietnia 1972 roku, nazwana Kartą praw i obowiązków nauczyciela, w której postanowiono, że każdy nauczyciel powinien legitymować się dyplomem ukończenia studiów wyższych. Zobowiązywała ona do ukończenia studiów także nauczycieli już zatrudnionych (kobiety do lat 35 i mężczyźni do lat 40). Starsi nauczyciele mogli uzyskiwać w sposób eksternistyczny kwalifikacje równoważne z ukończeniem studiów zawodowych w zakresie nauczania początkowego lub w zakresie jednego z przedmiotów kształcenia systematycznego w klasach wyższych¹⁷. Większość WSP powstała w wyniku przekształcenia SN-ów w WSN-y, na bazie których powstały późniejsze WSP. Niektóre z nich rekrutowały kandydatów na studia magisterskie już w 1973 roku, nie mając jeszcze prawnego statusu szkoły wyższej. Stan kadry nie zapewniał oczywiście kształcenia na poziomie akademickim. W latach 70. w PRL-u funkcjonowało 11 wyższych szkół pedagogicznych: w Bydgoszczy, Częstochowie, Kielcach, Krakowie, Olsztynie, Opolu, Rzeszowie, Siedlcach, Słupsku, Szczecinie, Zielonej Górze¹⁸.

O przyjęcie na studia zaoczne mogli ubiegać się czynni nauczyciele, pracownicy instytucji kulturalno-oświatowych i instytutów badawczych, zatrudnieni na stanowiskach zgodnych z wybranym kierunkiem studiów. W latach 1973-1978 ponad 100 tysięcy nauczycieli podjęło studia zaoczne¹⁹. Postanowienia o zasadach kierowania na studia dla pracujących oraz o obowiązkach i uprawnieniach studentów studiów dla pracujących zawarte są w Uchwale nr 64 Rady Ministrów z 23.03.1973 r. Na podstawie tych zasad zostały określone warunki przyjęć na poszczególne kierunki studiów. Dla studiów zawodowych i magisterskich na wszystkie kierunkach przyjęto następujące wymagania: a) posiadanie świadectwa dojrzałości lub równorzędnego świadectwa ukończenia szkoły średniej stopnia licealnego; b) co najmniej dwuletni czas pracy zawodowej w uspołecznionych zakładach pracy; c) skierowanie przez zakład pracy; d) pozytywny wynik egzaminów wstępnych, przy czym w przypadku większej liczby zgłoszeń niż przewidziana liczba przyjęć, następuje dodatkowa selekcja²⁰. Czynni nauczyciele są przyjmowani na studia wyższe bez egzaminów, na podstawie skierowań wydanych przez kuratora. W roku 1973 skierowano na studia zaoczne 23640 nauczycieli; w 1974 – 23060 i w roku 1975 - 21380²¹.

Przedstawiciele WSP dostrzegli, że studia dla nauczycieli pracujących nie powinny być kopią studiów dziennych. Ta forma kształcenia miała pobudzać i zachęcać studentów do możliwie głębokiego poznawania przez nich różnych dziedzin wiedzy, związanych z kierunkiem kształcenia oraz stosowania tej wiedzy w praktyce. Studia zaoczne dla pracujących spostrzegano jako tę formę studiów, w której samodzielność uczących się winna ściśle wiązać się z inspiracją kierownictwa i pomocą ze strony nauczycieli akademickich oraz

¹⁷ T. Hejnicka-Bezwińska, *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej*, PWN, Warszawa 2015, s. 322.

¹⁸ Ibidem, s. 323-324.

¹⁹ E. Staszyński, *Zmiany w systemie kształcenia nauczycieli w 40-leciu PRL* [w:] *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*, (red.) E. Staszyński, IKN, Warszawa 1987, s. 13.

²⁰ J. Tymowski, *Studia zaoczne w Polsce Ludowej*, [w:] *Szkolnictwo wyższe i praca zawodowa w Republice Federalnej Niemiec i w Polsce Ludowej: materiały z seminarium*, red. A. Buttler, J. Kluczyński, U. Teichler; PWN, Warszawa, Łódź, t. 1/1984, s. 144.

²¹ M. Pęcherski, *System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981, s. 305.

życzliwością lokalnych władz oświatowych i kierownictwa szkół. Wymagały one rozwijania u studiujących umiejętności samodzielnego studiowania oraz właściwej organizacji nauki.

Należy podkreślić, że studia zaoczne cieszyły się wśród nauczycieli dużą popularnością. Otwierały przed nimi perspektywę uzyskania wyższego wykształcenia i tytułu magistra. Stworzyły też możliwość niwelowania odwiecznych różnic pomiędzy nauczycielami szkół średnich i podstawowych. Studia zaoczne były jednak trudną drogą do dyplomu. Wynikało to z ich specyfiki, a w tym z podstawowych form pracy dydaktycznej. W trakcie sesji naocznej zajęcia prowadzone były w następujących formach: wykłady, ćwiczenia, konsultacje indywidualne i zbiorowe, lektoraty języków obcych; poza sesjami dominowała samodzielna praca studentów w domu - wykorzystywanie środków audiowizualnych oraz przygotowanie prac kontrolnych. Generalnie szkoły wyższe dążyły do ustalenia, jakie jest przygotowanie kandydatów do samodzielnej pracy z książką²². Tę umiejętność uważano za najpoważniejszą przesłankę powodzenia w studiach zaocznych. Badania nad przebiegiem i efektami studiów zaocznych dowiodły, że o sukcesie bądź niepowodzeniu studenta pracującego decydowały takie cechy charakteru, jak: wytrwałość, dyscyplina wewnętrzna, silna wola i systematyczność. Największy wpływ na jego wyniki wywierała pozytywna motywacja do uczenia się.

Jednocześnie podjęto decyzję o zmianie dotychczasowych form doskonalenia nauczycieli. W Karcie praw i obowiązków nauczyciela sprawie doskonalenia nauczycieli poświęcono osobny rozdział. W art. 14 tej ustawy zadania w tym zakresie sformułowane zostały w sposób następujący: „1. Nauczyciele obowiązani są do stałego pogłębienia i aktualizowania wiedzy naukowej i dydaktycznej oraz stałego doskonalenia swych umiejętności dydaktycznych i wychowawczych. 2. Pogłębienie i aktualizowanie wiedzy nauczycieli odbywa się: a) w drodze samokształcenia, b) na kursach organizowanych przez organy administracji szkolnej i upoważnione przez te organy jednostki organizacyjne, c) na studiach podyplomowych”²³.

Idea kształcenia ustawicznego zaakceptowana powszechnie na całym świecie jako niezbędna konsekwencja rewolucji naukowo-technicznej przeniesiona została na grunt doskonalenia i zaowocowała powstaniem konkretnych struktur organizacyjnych (Instytut Kształcenia Nauczycieli w Warszawie). IKN został powołany rozporządzeniem Rady Ministrów i nadano mu status uczelni akademickiej. W decyzji tej wyrażała się potrzeba podniesienia doskonalenia nauczycieli na wyższy poziom, dostosowanie go do wzrastającego wykształcenia nauczycieli²⁴. Stworzenie w roku 1972 IKN i 19 instytutów kształcenia nauczycieli i badań oświatowych (IKNiBO) oraz nadanie im charakteru placówek naukowych zmieniło ten stan rzeczy na niekorzyść samego doradztwa. Pracownicy IKN oraz IKNiBO zaczęli podejmować zadania naukowe i ubiegać się o stopnie naukowe, na czym doradztwo poważnie ucierpiało. W styczniu 1974 r. rozpoczął działalność Nauczycielski Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny (NURT), będący placówką dydaktyczną IKN. Podstawową grupą nauczycieli korzystających z NURT-u są nauczyciele pracujący, podnoszący swoje kwalifikacje zaocznie i wieczorowo. Była to forma, która nie kończyła się uzyskaniem

²² W. Okoń, *Kształcenie nauczycieli w Polsce - stan i kierunki przebudowy*, PWN, Warszawa 1988, s. 43.

²³ M. Pęcherski, *System oświatowy ...*, op. cit., s. 310.

²⁴ Z. Ratajek, *Przemiany w doskonaleniu nauczycieli w okresie 40-lecia (1945-1985)*, [w:] *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*, (red.) E. Staszyński, IKN, Warszawa 1987, s. 31.

określonych uprawnień potwierdzonych formalnym świadectwem, ale forma nastawiona na doskonalenie nauczycieli. Przeciętnie 3 razy w tygodniu nadawane były audycje telewizyjne, 2 razy audycje radiowe. Forma ta była bardzo popularna wśród nauczycieli, zwłaszcza nauczycieli szkół podstawowych. Wymienione formy przekazu dotyczyły telewizji programowej działającej w systemie otwartym, a więc z dostępnością dla ogółu odbiorców w obszarze zasięgu danej transmisji²⁵. Ponadto bardzo cenną formą samodoradztwa i samokształcenia były konferencje rejonowe i odczyty pedagogiczne.

Nauczyciele, którzy pragną głębiej przeżyć swoją karierę nauczycielską bądź nawet ocalić swoje osiągnięcia od zapomnienia, mają przed sobą jeszcze jedną drogę do zawodowej doskonałości. Droga ta prowadzi do krytycznej analizy aktualnego stanu praktyki i teorii pedagogicznej w bliskiej nauczycielowi dziedzinie do podejmowania własnych prób poszukiwania nowych rozwiązań i doświadczalnego ich sprawdzania. Próby tego rodzaju mogą być znamiem udziału nauczyciela w ruchu nowatorstwa pedagogicznego bądź w realizacji badań naukowych na polu wychowania. Doskonalenie kadry pedagogicznej systemu oświaty w PRL-u stanowi element całościowego systemu kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli i innych pracowników pedagogicznych systemu oświatowego. Wśród podstawowych założeń tego systemu na czoło wysuwa się zasady wszechstronności i ciągłości kształcenia. Celem doskonalenia zawodowego wykwalifikowanych robotników i innych posiadających kwalifikacje pracowników gospodarki narodowej byłaby stała aktywizacja i systematyczne wzbogacanie wiadomości i umiejętności w zakresie dotychczasowego zawodu i specjalności. Doskonalenie zawodowe w tym rozumieniu tego terminu miałyby charakter powszechny i obowiązywałyby wszystkich pracowników gospodarki społecznej²⁶. Jak twierdzi Cz. Banach - doskonalenie jest instrumentem przystosowania się do zmiennych sytuacji, wzbogacania swoich kwalifikacji, lepszego rozpoznawania potrzeb młodzieży oraz sposobów organizowania samokształcenia i warsztatu swojej pracy²⁷.

Jak sugeruje Wincenty Okoń, doskonalenie nauczycieli polega na:

- udzielaniu pomocy początkującym nauczycielom w okresie adaptacji do zawodu,
- w okresie samodzielności zawodowej - na aktualizowaniu, rozszerzaniu i pogłębianiu edukacji ogólnej, przedmiotowej i pedagogicznej, zaznajamianiu z postępem nauki, udzielaniu pomocy w rozszerzaniu lub zmianie specjalizacji,
- organizowaniu różnych form samokształcenia indywidualnego i zbiorowego,
- udzielaniu pomocy w samodzielnej pracy badawczej²⁸.

W drugiej połowie lat 70. pojawiły się głosy o konieczności elastycznego podejścia do procesu samokształcenia. W myśl uchwały XII Zjazdu Delegatów ZNP jednym z najważniejszych kierunków pracy ogniw związkowych miało być (...) pobudzenie aktywności i inicjatywy nauczycieli w rozwijaniu nowatorstwa pedagogicznego, doskonaleniu warsztatu pracy, upowszechnianiu przodujących doświadczeń. Samokształcenie w ramach konferencji teoretyczno-pedagogicznych wspomagała działalność wydawnicza ZG ZNP.

²⁵ S. Krawcewicz, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976, s. 149-154.

²⁶ M. Nowicki, *Kształcenie zawodowe w przyszłym systemie polskiej oświaty*, PWN, Warszawa 1977, s. 288-289.

²⁷ Cz. Banach, *Kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie nauczycieli*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, (red.) W. Pomykało, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993, s. 295.

²⁸ W. Okoń, *Kształcenie nauczycieli w Polsce - stan i kierunki przebudowy*, PWN, Warszawa 1988, s. 51.

Ukazywały się biuletyny i materiały pomocnicze. Wydawnictwo zawierało informacje dotyczące szkolenia ideowo-pedagogicznego na konferencjach, wytyczne do indywidualnej pracy samokształceniowej oraz wykazy bibliografii. Poza materiałami pomocniczymi w samokształceniu ZNP wydawał na potrzeby doskonalenia zapoczątkowaną w latach 60. serię wydawniczą „Biblioteka Nauczyciela”. Pomoc w samokształceniu niosły także pisma związkowe (np. „Szkoła Zawodowa”, „Nauczyciel i Wychowanie” oraz „Głos Nauczycielski”).

Podsumowując, warto stwierdzić, że zasadnicza zmiana w kształceniu nauczycieli dokonała się w związku z planowaną wielką reformą oświatową w latach 70. System studiów dla pracujących zawierał w sobie wiele trudnych rozwiązań i ujawniał szereg niedoskonałości. Od początku swego istnienia stał się przedmiotem analiz badawczych i dyskusji. Jednak organizacja i przebieg studiów zaocznych dla nauczycieli, odegrały ważną rolę w procesie kształcenia i doskonalenia kadr pedagogicznych w PRL-u. Dzięki temu znalazły rozwiązanie problemy kadrowe na poziomie szkolnictwa podstawowego i średniego w Polsce.

Bibliografia:

- Banach Cz., *Kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie nauczycieli*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, (red.) W. Pomykało, Fundacja „Innowacja”, Warszawa 1993.
- Bandura L., *Wybrane problemy studiów dla pracujących*, PWN, Warszawa 1974.
- Hejnicka-Bezwińska T., *Praktyka edukacyjna w warunkach zmiany kulturowej*, PWN, Warszawa 2015.
- Husen T., *Oświata i wychowanie w roku 2000*, PWN, Warszawa 1974.
- Jopowicz Z., *Warunki powodzenia w studiach zaocznych*, PWN, Warszawa 1972.
- Kahl E., *Związkowe doskonalenie nauczycieli w Polsce (1944-1989): uwarunkowania, przejawy, konsekwencje*, Impuls, Kraków 2008.
- Kosiba G., *Doskonalenie zawodowe nauczycieli – kategorie, kompetencje, praktyka*. <http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/17/30> (data dostępu: 20 marca 2016).
- Krawcewicz S., *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1976.
- Kształcenie ustawiczne i jego rola w rozwoju zawodowym człowieka*, Wojewódzki Urząd Pracy, Kielce 2011.
- Kupisiewicz Cz., *Projekty reform edukacyjnych w Polsce*, PWN: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2006.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa, 2009.
- Matwijów B., *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1994.
- Maziarz Cz., *Dydaktyka studiów dla pracujących: wybrane zagadnienia*, Państw. Wydaw. Naukowe, Warszawa 1976.
- Maziarz Cz., Roguski M., *Rozwój i przemiany studiów dla pracujących w PRL: zagadnienia wybrane*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1981.
- Nowicki M., *Kształcenie zawodowe w przyszłym systemie polskiej oświaty*, PWN, Warszawa 1977.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1975.
- Okoń W., *Kształcenie nauczycieli w Polsce - stan i kierunki przebudowy*, PWN, Warszawa, Kraków 1988.
- Pęcherski M., *System oświatowy w Polsce Ludowej na tle porównawczym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.
- Raport o stanie oświaty w PRL*, PWN, Warszawa 1973.
- Ratajek Z., *Przemiany w doskonaleniu nauczycieli w okresie 40-lecia (1945-1985)*, [w:] *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*, (red.) E. Staszyński, IKN, Warszawa 1987.
- Staszyński E., *Zmiany w systemie kształcenia nauczycieli w 40-leciu PRL*, [w:] *Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w 40-leciu PRL*, (red.) E. Staszyński, IKN, Warszawa 1987.
- Tymowski J., *Studia zaoczne w Polsce Ludowej*, [w:] *Szkolnictwo wyższe i praca zawodowa w Republice Federalnej Niemiec i w Polsce Ludowej: materiały z seminarium*, (red.) A. Buttler, J. Kluczyński, U. Teichler, PWN, Warszawa, Łódź, t. 1/1984.
- Wojniak J., *„W służbie socjalizmu, patriotyzmu i internacjonalizmu”. Rola nauczyciela w świetle założeń polityki oświatowej PRL lat 70. i 80.*, [w:] *Zaangażowanie? Opór? Gra?: szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, (red.) R. Grzybowski, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013.

Streszczenie

Celem prezentowanego artykułu jest ukazanie założeń systemowych oraz realiów dotyczących kształcenia i doskonalenia nauczycieli w PRL w latach 70. 20 wieku. Autor zwraca uwagę, że system studiów dla pracujących zawierał w sobie wiele trudnych rozwiązań i ujawniał szereg niedoskonałości. Odnosi się to zwłaszcza do studiów zaocznych, które władze oświatowe w PRL-u uważały za formę kształcenia, nie zaś nauczania. Zasady ustrojowe PRL wywodzące się z teorii marksistowskiej uznającej potrzebę wszechstronnego rozwoju człowieka, również za ideał nauczyciela uważały takiego pedagoga, który potrafi zrealizować zadania wszechstronnego wychowania i wykształcenia ucznia, a więc nauczyciela mającego pełne wyższe wykształcenie. Dlatego też, w przeddzień zasadniczej reformy całego systemu kształcenia nauczycieli w Polsce z 1973 roku, za pilne zadanie uważano: rozwijanie umiejętności samodzielnej pracy umysłowej, wdrażanie do samodzielnych działań o charakterze badawczym, rozwijanie naukowego myślenia studiujących i umiejętności prezentowania wyników na piśmie. Organizacja i przebieg studiów zaocznych dla nauczycieli, odegrały ważną rolę w procesie kształcenia i doskonalenia kadr pedagogicznych w PRL-u.

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli, studia dla pracujących, kształcenie w systemie studiów zaocznych.

IMPROVEMENTS TO THE SYSTEM OF TEACHER TRAINING IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC DURING THE 1970 s.

Summary

The aim of this article is to show systemic assumptions and realities of teachers' education and improvement in the Polish People's Republic during the 1970 s. The author pays special attention to university courses for working adults. The system included a lot of difficult solutions and limitations in relation to the extramural courses offered. The authorities perceived them as a form of education not as a form of teaching. The systemic principles in the Polish People's Republic were derived from Marx's theory which approved the need for the versatile development of the individual. An ideal teacher was a person who could implement comprehensive educational tasks and educate a student. This meant that a teacher had to have a university diploma and all the required qualifications. Therefore, just before the main Polish educational reform in 1973 for teachers the key issues were the following: the development of skills for independent intellectual work, implementation of independent activities aiming at undertaking research, facilitating a disciplined way of thinking amongst the students, and their ability to present written results. The organization and implementation of extramural courses for teachers played an important role in the process of educating and improving pedagogical staff in the Polish People's Republic.

Key words: educating teachers, university courses for people working, system of extramural course.